

Змістовий Розділ 1. ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Лекція

Загальна характеристика конституційного права

Мета заняття: Оволодіти знанням про основні права, свободи і обов'язки громадян України. Визначити засади виборчої системи. Ознайомитись з територіальним устроєм України. Знати систему органів державної влади і місцевого самоврядування.

План

1. Конституційне право України: предмет, місце в системі національного права, джерела
2. Засади конституційного ладу України
3. Основні (конституційні) права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні
4. Громадянство України

Кожна галузь права займає певне місце в системі національного права конкретної держави. Це місце визначається колом суспільних відносин, які регулюються даною галуззю права. Конституційне право є провідною галуззю в системі національного права України, оскільки воно врегульовує відносини, пов'язані із здійсненням народовладдя, його політико-юридичними формами і гарантіями, включаючи відносини з організації та здійснення державної влади і місцевого самоврядування, визначення правового становища людини і громадянина в державі. Тобто, нормами конституційного права врегульовується, закріплюється устрій української держави.

Конституційне право України являє собою систему правових норм, які регулюють відносини владарювання, суть яких полягає в організації державної влади та місцевого самоврядування. Ці норми визначають об'єкт конституційних (основних) прав і свобод людини та громадянина, встановлюють систему політико-правових гарантій реалізації цих прав та свобод.

Оскільки людина визнається найвищою соціальною цінністю в державі, нормами конституційного права врегульовуються суспільні відносини, які виникають у зв'язку із закріпленням базового рівня основ правового статусу особи (розділ II Конституції України - "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина"). Зміст основ правового становища особи складають ті правові інститути, які фіксують відносини, що існують між особою, з одного боку, і суспільством, державою, з другого. Конституційно-правовий зміст відносин, що виникають між особою та державою, обумовлюється

інститутом громадянства або конституційно-правовим статусом особи як іноземця (біженця, іммігранта) чи апатрида (особи без громадянства).

Отже, громадянство є складовою частиною основ правового становища особи в державі, воно є юридичною підставою для розповсюдження на особу влади держави - як всередині країни, так і поза її межами. Наявність у людини громадянства України обумовлює розповсюдження на неї прав і обов'язків, закріплених законодавством нашої держави. Права і обов'язки займають центральне місце в характеристиці правового становища громадян. Причому, визначаються вони всіма галузями національної системи права:

- *цивільним,*
- *адміністративним,*
- *трудовим,*
- *фінансовим та ін.*

У зарубіжній юридичній літературі поряд з терміном "Конституційне право" використовується також термін "*державне право*". Як правило, застосування того чи іншого терміну пов'язується з наявністю або відсутністю конституційного ладу.

Основою конституційного права є конституція. Як і багато інших юридичних термінів, це слово прийшло до нас із Давнього Риму. Походить воно від лат. слова *сопаїїіііо*, що означає "*устрій*", "*установлення*".

У Середньовічній Європі конституціями називали різного роду нормативно-правові акти, зокрема, постанови сейму Речі Посполитої. Вважають, що першими писаними конституціями - основними законами були Конституція США (1787р.), яка чинна й на сьогоднішній день, та Конституція Франції (1791р.)

Конституція - це основний установчий юридичний акт держави. Преамбула Конституції України визначає її як Основний Закон нашої країни. *Колена галузь українського законодавства має свій виток у тому чи іншому положенні Конституції України. Конституція регулює найважливіші суспільні відносини в країні.*

Серед усієї сукупності прав і обов'язків наших громадян особливе значення мають конституційні права і обов'язки (*право на життя - ст. 27 Конституції України; на свободу та особисту недоторканність - ст. 29 Конституції; право на власність, підприємницьку діяльність - ст. 41 та 42 Конституції; право на працю - ст. 43 Конституції; право на соціальний захист - ст. 46, право на житло - ст. 47 Конституції та ін.*). Вони фіксують найбільш життєві зв'язки та відносини між суспільством, державою і окремою особою. Конституційні права і обов'язки записані не в звичайному законі, а в Конституції Основному Законі України. Вони виражають основний зміст правового становища особи в нашому суспільстві, тобто, закріплюють його основи. Тому називаються вони основними правами і обов'язками громадян. Власне, нормами конституційного права закріплюються не всі права й обов'язки людини, громадянина України, які втілюються в усіх галузях національної системи права, а лише основні права і основні обов'язки, тобто, конституційні права і обов'язки. До речі, в

Основному Законі (абзаці ст. 22) зазначається, що права, свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Отже, суспільні відносини, що становлять основи правового статусу особи в Україні, складають першу групу відносин, яка входить в предмет конституційного права.

Будь-якій державі властива певна територіальна чи національно-територіальна організація, що найбільш повно забезпечує народовладдя. Конституційне право встановлює організацію території, тобто питання визначення її кордонів, зміни цих кордонів, форму держави, адміністративно-територіальний поділ її (ст.ст. 2; 5; 85 п.29; 92 п.13; 132; 133; ^34-139; 140 Конституції України). Звідси випливає, що другою групою суспільних відносин, які є предметом конституційного-правового регулювання, є відносини, що становлять державно-територіальний устрій України, тобто, визначають просторову сферу її владарювання, форму держави, її структуру, взаємовідносини держави з її складовими частинами, правове становище останніх, адміністративно-територіальний поділ.

Конституційне право регулює відносини, які виникають в процесі організації і здійснення державної влади і місцевого самоврядування (розділи III-VIII, XI, XII Конституції України). Основними формами здійснення народовладдя в Україні є представницька система та безпосередня демократія. Суспільні відносини, що виникають у зв'язку з втіленням цих форм в життя, є за своєю суттю конституційно-правовими. Вони, зокрема, виникають в процесі формування представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування на основі демократичних принципів виборчої системи, а також в процесі багатогранної діяльності обраних народом представницьких установ:

- *Верховної Ради України;*
- *Президента України;*
- *обласної, районної, міської, районної у місті, селищної та сільської рад;*
- *сільських, селищних, міських голів.*

Підсумовуючи, можемо констатувати, що конституційне право України - це основна галузь права, норми якої закріплюють основи правового статусу людини і громадянина України, її державно-територіальний устрій, встановлюють систему, основні принципи організації і діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, форми безпосередньої демократії.

Крім того, наука конституційного права має справу не тільки з діючим правом, але й з його минулим історичним розвитком, тобто, враховує при формулюванні діючих конституційно-правових норм національно-державницькі традиції України. До речі, не випадковими є у вступному розділі Конституції України слова, що, приймаючи Основний Закон держави, Верховна Рада України спиралась на багатовікову історію українського державотворення.

На базі узагальнення досвіду, минулого і сучасного, наука зобов'язана формулювати закономірності розвитку конституційного права, перспективи становлення і розвитку національної української державності.

Отже, предметом науки конституційного права України є діюче конституційне право в процесі його виникнення, здійснення розвитку.

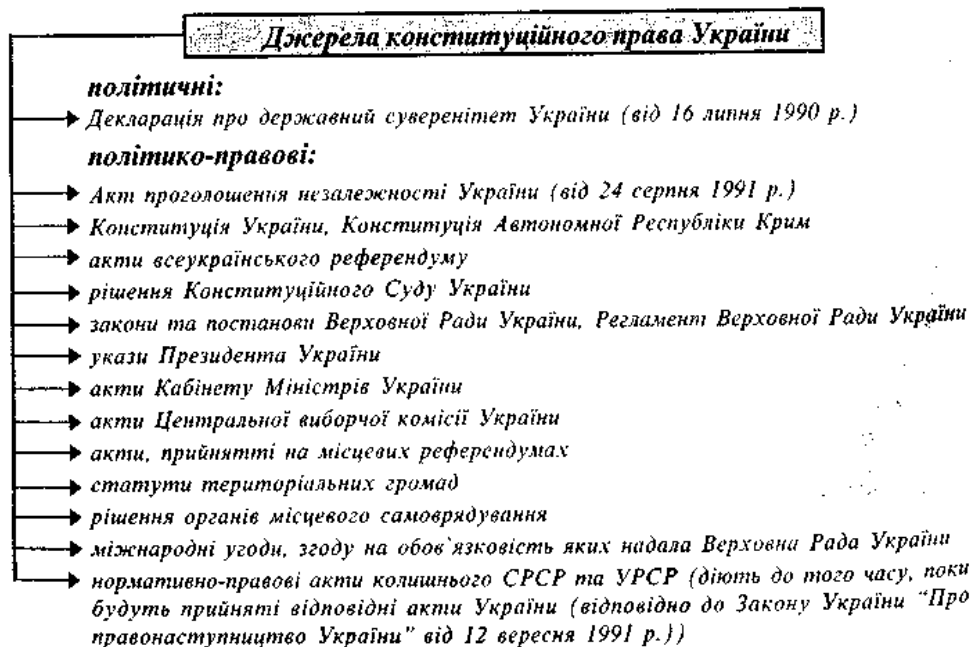
Джерела сучасного конституційного права України :

Термін "джерело права" юриспруденції відомий давно. Ще римський історик *Тит Лівій* назвав закони 12 таблиць джерелом привселюдного і приватного права.

Джерела права - форма закріплення (зовнішнього вираження), а також зміни або відміни правових норм.

Розглядаючи конституційне право України як галузь права, нас цікавитимуть виключно *юридичні джерела*, чинні на території України. Такими джерелами конституційного права в Україні вважаються чинні нормативно-правові акти, що містять конституційно-правові принципи і норми..

Джерелами конституційного права України є міжнародні договори. Конституція встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (*ст. 9*).

Засади конституційного ладу України

Під терміном *конституційний лад* зазвичай розуміють такий порядок, при якому дотримуються права і свободи людини і громадянина,

держава підпорядкована праву (є конституційною), сприяє утвердженню справедливих, гуманних і правових взаємозв'язків між людиною, громадянським суспільством і державою.

Державний лад - це система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами.

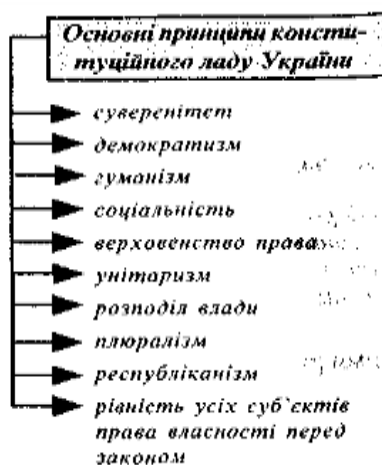
Конституційний лад передбачає наявність юридичної конституції, але не зводиться лише до факту її існування. Конституційний лад може набути реального змісту лише за умови:

- 1) демократичного характеру конституції та
- 2) реального дотримання її положень.

Засади конституційного ладу - це система основних принципів організації державної влади в конституційній державі, взаємовідносини держави з людиною, громадянським суспільством.

Основні принципи конституційного ладу України

Основні принципи конституційного ладу України, які є базою для конституційного регулювання найважливіших суспільних відносин, закріплені у першому розділі Конституції України "Загальні засади". Він складається з 20 статей.

Стаття 1 Конституції проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою.

• **Суверенітет** - необхідний атрибут державної влади і становить важливу засаду конституційного ладу України. Він вимагає: *верховенства державної влади на всій території; єдності і неподільності державної влади; незалежності і самостійності державної влади.*

• **Демократизм** передбачає правління, створеного і діючого за волею народу. Тільки народ є єдиним джерелом влади безпосереднього та через органи державної влади і місцевого самоврядування.

• **Соціальність.** Кажучи про Україну як соціальну державу, слід брати до уваги її

орієнтацію на здійснення ефективної соціальної політики. Держава допомагає перш за все тим групам населення, які не можуть самостійно підтримувати гідний людини рівень існування (сироти, інваліди, безробітні та ін.).

•**Гуманізм** конституційного ладу означає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначається в Україні найвищою цінністю. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави.

•**Плюралізм.** Цей принцип виключає можливість існування в суспільстві будь-якої обов'язкової ідеології, передбачає завдання держави сприяти організації та діяльності всіх політичних партій, інших партій, діяльність яких не суперечить положенням Конституції і чинного законодавства України. Держава гарантує свободу ідеологічного вибору і політичної діяльності, рівність усіх суб'єктів права власності та господарювання.

•**Розподіл влади.** Організація державної влади в Україні здійснюється на принципі її розподілу на законодавчу, виконавчу, судову. Три гілки влади діють відносно самостійно і незалежно одна від одної таким чином, щоб не допустити можливості домінування однієї з них та узурпації внаслідок цього всієї повноти влади в одних руках.

•**Верховенство права.** Сутність цього принципу полягає в тому, що держава може видавати лише такі закони, які відповідають принципам природного (над позитивного) права. Складовими елементами принципу верховенства права є: *верховенство закону, зокрема, визнання за Конституцією найвищої юридичної сили; панування закону, безумовне підпорядкування закону всіх членів суспільства та держави в цілому; визнання пріоритету прав людини перед державою; віднесення до предмету законодавчого регулювання найважливіших суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя.*

• **Унітаризм.** Конституція (ст.2) проголошує Україну унітарною державою, що означає відсутність на її території інших утворень, які б мали ознаки суверенітету і право вступати у відносини з іншими державами, а також право виходу зі складу України.

•**Республіканізм.** В Україні встановлено республіканську форму правління (ч. 1 ст. 5 Конституції), що відповідає історичним традиціям української державності і принципу демократизму. Конституція закріплює за народом виключне право визначати і змінювати в Україні конституційний лад.

Отже, українська держава захищає конституційний лад і забезпечує його стабільність. Внесення змін щодо його основних принципів можливе тільки в разі схвалення їх на всеукраїнському референдумі. Наша країна перебуває тільки на початку шляху до затвердження конституційного ладу. Він стає реальністю тільки тоді, коли приписів демократичної конституції дотримується як держава, так і її громадяни.

Конституція України складається з преамбули, 15 розділів, 161 статті.

***Преамбула** - це вступна частина Конституції, яка містить норми, що проголошують цілі прийняття Конституції, її основні принципи.*

У преамбулі, зокрема, зазначається:

- що Конституція приймається Верховною Радою від імені українського народу - громадян України всіх національностей;*
- що основою Конституції є здійснення українською нацією, усім українським народом права на самовизначення;*
- що найважливішим завданням Конституції є забезпечення прав і свобод людини, гідних умов життя, зміцнення громадянської злагоди на землі України, розвиток та зміцнення демократичної, соціальної, правової держави.*

Оцінюючи структуру Конституції України, відзначимо, що вона являє собою системно-структурну цілісність, що складається з інститутів, які займають логічно обумовлене місце в її системі залежно від їх функціонального навантаження.

*За своєю сутністю Конституція України характеризується як **Основний Закон**, який виходить із загальнолюдських, загальнонародних інтересів і потреб. Це акт, котрий на найвищому правовому рівні узаконює баланс інтересів усіх соціальних верств суспільства, наявних в ньому націй, етнічних груп.*

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.. Ст. 21 Конституції України.

*Отже, закріплюючи принципи правового статусу особи в державі, **Основний Закон** виходить із невід'ємності природничих прав у громадянина, його права на вільний розвиток своєї особистості, рівності всіх перед законом. Конституція не допускає жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження тощо.*

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. ... Утвердження і забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави. Ст. 3 Конституції України

Конституція України виходить із основних принципів класичного конституціоналізму. І це цілком зрозуміло: виявляючи повагу до загальноновизнаних принципів міжнародного права, ми створюємо правові основи входження України у світове співтовариство. Одночасно, будуючи свою національну державу, ми зобов'язані світовий досвід використовувати творчо, враховуючи національно-державницькі традиції українського народу, його духовний, науковий потенціал, рівно ж реалії сьогодення суспільства.

Зовнішньополітична діяльність України, зазначається в Конституції, спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки (ст. 18). А

чинні міжнародні договори стають частиною національного законодавства України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону (ст. 9).

У першу чергу **Конституція України є Основним Законом держави**. Сама назва "основний закон" вказує про його особливе місце в системі Законів, які схвалюються в державі, і його особливе значення в порівнянні з іншими правовими актами. Конституція нашої держави закріплює не якусь одну сторону державного устрою, а всі докорінні засади, принципи на яких базується державний устрій України. Основний Закон врегульовує ті засади, які лежать в основі всієї системи національного права. За важливістю суспільних відносин, що врегульовуються Конституцією, вона не має рівних серед правових актів держави. Тому вона й виступає як Основний Закон держави.

За своїм змістом Конституція характеризується тим, що вона подає регламентацію основних сторін державної організації. Як *Основний Закон Конституція* характеризується і тим, що вона дає тільки основну, принципову регламентацію певних суспільних відносин. Завдяки цьому Конституція не вичерпує в принципі правової регламентації регульованих нею відносин.

Основні (конституційні) права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні

Конституція України 1996 р. юридичне закріпила широкий спектр прав і свобод людини і громадянина.

Їх перелік і зміст в повному обсязі відповідають сучасним міжнародно-правовим стандартам прав людини, що містяться в таких міжнародних документах:

- *Загальна декларація прав людини (1948);*
- *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966);*
- *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966);*
- *Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини (1950);*
- *Заключна Нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975);*
- *Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасників наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989);*
- *Конвенція про права дитини (1989);*

Конституція України, згідно з цими документами, чітко визначає єдиний і однаковий для всіх конституційний статус людини і громадянина

Права людини - це права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням і розвитком.

Міжнародними та європейськими організаціями, що безпосередньо займаються розглядом питань, пов'язаних з порушенням прав і свобод людини, є:

- > Центр з прав людини Економічної і Соціальної Ради ООН;
- > Комісія з прав людини ООН та ряд Комітетів ООН;
- > Верховний комісар ООН із заохочення і захисту прав людини (з прав людини);
- > Європейська комісія з прав людини;
- > Європейський Суд з прав людини.

Найвищою гарантією прав і свобод людини і громадянина є конституційний лад України, заснований на неухвальному дотриманні Конституції України та законів України, приписах природного права та загально-визначених принципах і нормах міжнародного права.

Загальна характеристика основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина

Основні права і свободи людини і громадянина - це закріплені в Конституції України невід'ємні права і свободи людини і громадянина, що належать їм від народження чи в силу наявності в них громадянства України, гарантуються державою і становлять ядро конституційно-правового статусу особи в Україні.

Особисті (громадські) права і свободи є природними і пов'язані з належністю людини до громадянства України. До цих прав, згідно з Конституцією, належать:

- право людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23);
- право на життя і право на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27);
- право на повагу до своєї гідності (ст. 28);
- право на свободу та особисту недоторканність та право невідкладно знати про мотиви свого арешту або затримання, з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, оскаржити затримання в суді (ст. 29);
- право на недоторканність житла (ст. 30);
- право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);
- право на невтручання в особисте життя, право громадян України знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, право на спростування недостовірної інформації про себе і членів сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації та на відшкодування матеріальної і

моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ст. 32);

➤ право на свободу пересування, право вільного вибору місця проживання та право вільно залишати територію України, право громадян України в будь-який час повернутися в Україну (ст. 33);

➤ право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35);

➤ право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49);

➤ право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50);

➤ право на вільне (за взаємною згодою жінки і чоловіка) укладання шлюбу, охорону з боку держави сім'ї, дитинства, материнства і батьківства (ст. 51);

➤ право на судовий захист, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися до міжнародних органів і установ, членом або учасником яких є Україна, право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55);

➤ право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56);

➤ право знати свої права і обов'язки (ст. 57);

➤ право на звільнення від відповідальності за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (заборона зворотної сили закону) (ст. 58);

➤ право на правову допомогу (ст. 59);

➤ право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60);

➤ право не бути притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61);

➤ право на презумпцію невинності та на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої безпідставним засудженням (ст. 62);

➤ право на звільнення від відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (гарантія проти самообвинувачення) та право на захист у суді (ст. 63).

Політичні права і свободи відображають міру можливої участі у суспільно-політичному житті, державної влади та органів місцевого управління. Вони залежать від правового статусу особи. В основному політичними правами користуються лише громадяни України.

Конституція України передбачає такі політичні права і свободи:

➤ **право на свободу думки і свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34);**

➤ **право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, чи участь у професійних спілках (ст. 36);**

➤ **право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право | обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування - виборче право (ст. 38);**

➤ **право рівного доступу до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38);**

➤ **право на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39);**

➤ **право петицій, тобто, право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40).**

Соціальні права - це права на одержання певних позитивних послуг від держави, зокрема:

➤ **вправо на працю, на належні безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ст. 43);**

➤ **хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку (ст. 44);**

➤ **кожен, хто працює, має право на відпочинок (ст. 45);**

➤ **право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також: у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46);**

➤ **право на житло, держава створює умови, за яких колений громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду (ст. 47);**

➤ **право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 48).**

Економічні права - це права людини і громадянина, пов'язані з економічними,

насамперед майновими відносинами. До них належать:

• **вправо власності та право громадян України користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41);**

• **право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42). Екологічні права** - це права на безпечні для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50).

Культурні права. У широкому розумінні - це права, які сприяють духовному розвитку людини, доступу до скарбів світової культури. Серед цих прав - право на освіту (повна загальна середня освіта є обов'язковою), право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (ст. 53); гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54).

Права громадянина - це права, зумовлені сферою відносин людини з суспільством, державою та їх інституціями.

Увага!
Права людини порівняно з правами громадянина пріоритетні тому, що права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій чи іншій державі, а права громадянина – поширюються на тих осіб, які є громадянами певної держави.

Поряд з різноманітними юридичними правами і свободами важливим елементом правового статусу особи є її конституційні обов'язки. Конституція фіксує такі обов'язки громадян України:

- захист Вітчизни (ст. 65)
- незаподіяння шкоди природі (ст. 66)
- сплату податків і зборів (ст. 67)
- неухильне дотримання Конституції України та законів України (ст. 68).

Увага!
Конституція України встановлює конституційні обов'язки як громадян України, так і кожного, хто постійно проживає або перебуває на території України.

Незнання законів не звільняє нікого від юридичної відповідальності. Як і основні права людини і громадянина, такі конституційні обов'язки конкретизуються і розвиваються в поточному законодавстві.

Громадянство України

Громадянство є загально визнаним правовим терміном. Сучасна конституційно-правова доктрина розглядає громадянство у трьох аспектах:

- як сталий конституційно-правовий зв'язок особи з державою,
- як суб'єктивне право, яким наділяється кожна особа з моменту народження;
- як один з інститутів конституційного права.

Закон України від 18 січня 2001 р. "Про громадянство України" розглядає громадянство виключно як правовий зв'язок особи з державою, що

обумовлює взаємні права та обов'язки. Подібне бачення закріплюється і в положеннях "*Європейської Конвенції про громадянство*" (м. Страсбург, 7 листопад 1997р.). Пункт "а" ст. 2 згаданої Конвенції вказує, що "*громадянство означає правовий зв'язок між окремою особою та державою без врахування етнічного положення цієї особи*". У розвиток цього положення звучить *Преамбула Конституції України*, де згадується якраз той факт, що український народ - громадяни України всіх національностей.

Громадянин - це особа, що належить до постійного населення будь-якої держави, користується правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави.

Правовий статус громадянина - це система його суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Всі громадяни України мають рівний правовий статус.

Іноземці та особи без громадянства (особи, які не мають громадянства даної держави і не можуть довести належності до громадянства іншої держави) у порівнянні з громадянами обмежені у правах та обов'язках (наприклад, вони позбавлені виборчих прав, на них не покладається військовий обов'язок).

Відповідно до Закону України "*Про громадянство України*", громадянами України є:

➤ усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) постійно проживали на території України;

➤ особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України "*Про громадянство України*" (13 листопада 1991 р.) проживали в Україні і не були громадянами інших держав;

➤ особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено запис "*громадянин України*", а також: діти таких осіб, які прибули разом з батьками в Україну, якщо на момент прибуття в Україну вони не досягли повноліття;

➤ особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

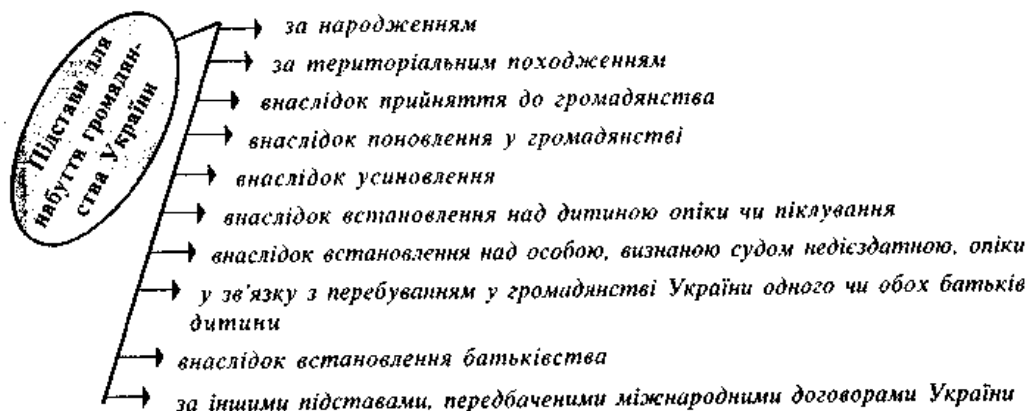
Під **громадянством** розуміють правову приналежність чи правовий зв'язок людини з даною державою, через що на неї поширюється суверенітет цієї держави і вона користується з її боку захистом своїх прав і законних інтересів як всередині країни, так і за її межами. Проте, таку приналежність слід розглядати в поєднанні із конституційно-правовим виразом соціального зв'язку, який виникає нарівні "*організоване суспільство — держава - громадянин*".

Законодавство України виходить з того, що це двосторонній зв'язок, який може припинитися тільки у встановленому законом порядку і за наявності відповідних умов не в однієї, а в обох сторін. Стійкість правового зв'язку одна з характерних рис громадянства України. Тобто, цей правовий зв'язок не змінюється й не послаблюється від того, що громадянин виїжджає за межі своєї держави. Для набуття чи зміни громадянства необхідні дії як певної особи, так і держави.

Відповідно до *ст. 4 Конституції України*, в Україні існує єдине громадянство, що є одним з суттєвих принципів, необхідних для створення суверенної Української держави, яка будується на демократичних правових засадах. Це конституційне положення покликане забезпечити єдиний правовий статус для всіх громадян України. З моменту прийняття Конституції встановлення принципу єдиного громадянства в Україні забезпечило однаковий правовий зв'язок кожного громадянина з державою, розуміння кожним своєї належності до України. Єдине громадянство є необхідною передумовою існування суверенної, унітарної держави.

У *ст. 1 Закону України "Про громадянство України"* в редакції від 8 жовтня 1991 р. зазначалось, що в Україні існує *єдине громадянство*. Проте на той час припускалась можливість існування подвійного громадянства (*біпатризм*) на підставі двосторонніх міжнародних договорів.

Закон України "*Про громадянство України*" спрямований на скорочення випадків біпатризму та апатризму (відсутність громадянства,). Він дає можливість особам, що проживають на території України, отримати громадянство України і володіти всіма конституційними правами і свободами, відповідними обов'язками громадянина України.

Принцип єдності громадянства членів сім'ї реалізується передусім при визначенні громадянства дітей віком до 16 років у випадку зміни їх громадянства, але українське законодавство не забороняє членам сім'ї мати різне громадянство.

Принцип недопущення автоматичної втрати громадянства України закріплений у Законі "*Про громадянство України*". Громадянство України втрачається тільки після настання факту, а саме - видання Указу Президента України, при наявності підстав, зазначених у Законі "*Про громадянство України*".

Суть положення про право кожної людини на громадянство у тому, що всім комплексом прав людини можна володіти, тільки маючи громадянство тієї чи іншої держави, оскільки права людини невід'ємно пов'язані з існуванням у особи громадянства.

Конституція України (ст.: 4, 25, 33, 96,106) закріпила невід'ємне право людини на громадянство.

Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Ст.25 Конституції України

Це дві важливі конституційні гарантії громадянства, закріплені в цій статті: неможливість вигнання громадянина України за межі України або видання іншій державі та гарантування піклування і захисту своїм громадянам, що перебувають за її межами.

Документами, що підтверджують громадянство України, є:

- *паспорт громадянина України;*
- *свідоцтво про належність до громадянства України;*
- *паспорт громадянина України для виїзду за кордон;*
- *тимчасове посвідчення громадянина України;*
- *проїзний документ дитини;*
- *дипломатичний паспорт;*
- *службовий паспорт;*
- *посвідчення особи моряка;*
- *посвідчення члена екіпажу;*
- *посвідчення особи на повернення в Україну.*

Набуття громадянства України

Законом України "Про громадянство" від 18 січня 2001 р. встановлені правові підстави (юридичні факти) набуття українського громадянства.

Громадянства України за народженням набуває особа:

- *батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України;*
- *народжена на території України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України;*
- *народжена за межами України від осіб без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства іншої держави;*
- *народжена на території України від іноземців, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків;*
- *народжена на території України, одному з батьків якої надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків або набула за народженням громадянство того з батьків, якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні;*

➤ народжена на території України від іноземця і особи без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства того з батьків, який є іноземцем;

➤ новонароджена дитина, знайдена на території України, обоє з батьків якої невідомі (знайда).

Внаслідок усиновлення громадянство України здобуває:

➤ дитина, яка є іноземцем або особою без громадянства і яку усиновляють громадяни України або подружжя, один з якого є громадянином України, а другий - особою без громадянства, стає громадянином України з моменту набрання чинності рішення про усиновлення, незалежно від того, проживає вона постійно в Україні чи за кордоном;

➤ дитина, яка є особою без громадянства або іноземцем і яку усиновляє подружжя, один з якого є громадянином України, а другий - іноземцем, стає громадянином України з моменту набрання чинності рішення про усиновлення незалежно від того, проживає вона постійно в Україні чи за кордоном.

За територіальним походженням громадянства України набуває:

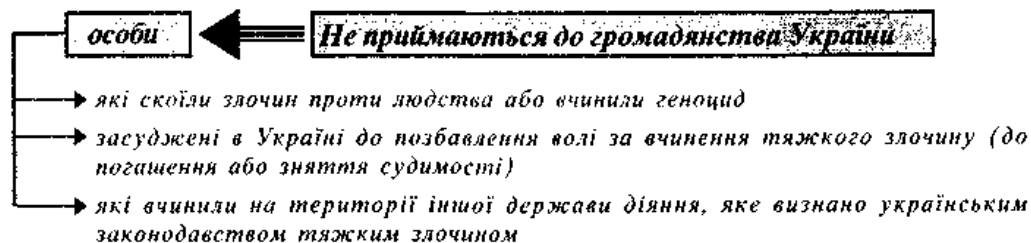
➤ особа, яка сама або хоча б один з її батьків, дід чи баба, повнорідні брат чи сестра народилися або постійно проживали до 16 липня 1990 р. на території, яка стала територією України відповідно до ст. 5 Закону України "Про правонаступництво України", а також: на інших територіях, що входили до складу Української Народної Республіки, Західно - Української Народної Республіки, Української Держави, Української Соціалістичної Радянської Республіки, Закарпатської України, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), і є особою без громадянства або іноземцем, що взяв зобов'язання припинити іноземне громадянство, та подала заяву про набуття громадянства України, а також її діти реєструються громадянами України;

➤ дитина, яка народилася чи постійно проживала на території УРСР (або хоча б один з її батьків, дід чи баба народилися чи постійно проживали на територіях, зазначених у частині першій цієї статті) і є особою без громадянства, реєструється громадянином України за заявою одного з батьків або опікуна чи піклувальника;

➤ дитина, яка народилася на території України від батьків, які є іноземцями, і набула за народженням громадянство іншої держави або держав, яке було припинене, реєструється громадянином України за клопотанням одного з батьків або опікуна чи піклувальника.

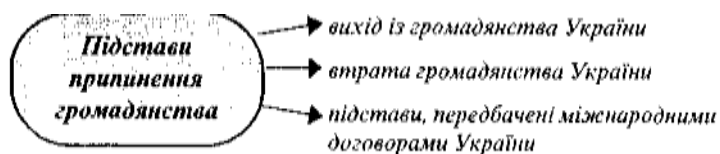
Увага!

Деякі категорії осіб не можуть бути прийнятті в громадянство України навіть за наявності зазначених вище умов.

Припинення громадянства України

Закон України "Про громадянство України" від 18 січня 2001 р. встановлює певний порядок припинення громадянства України.

Громадянин України, який виїхав на постійне проживання за кордон, може **вийти** з українського громадянства. Вихід із громадянства України допускається, якщо особа набула іноземне громадянство або одержала гарантії про прийняття в іноземне громадянство.

Не дозволяється вихід із громадянства особи, притягнутої як обвинувачена у кримінальній справі або стосовно якої в Україні є обвинувальний вирок суду, що набрав чинності і підлягає виконанню.

Законодавством передбачено ряд умов, за якими може вийти з громадянства України дитина:

➤ *якщо дитина виїхала разом з батьками на постійне проживання за кордон і батьки виходять з громадянства України, за клопотанням одного з батьків разом з батьками з громадянства України може вийти і дитина;*

➤ *якщо один з батьків виїхав разом з дитиною на постійне проживання за кордон і виходить з громадянства України, а другий залишається громадянином України, дитина може вийти з громадянства України разом з тим із батьків, який виходить з громадянства України, за його клопотанням;*

➤ *якщо один з батьків виїхав разом з дитиною на постійне проживання за кордон і виходить з громадянства України, а другий є іноземцем чи особою без громадянства, дитина може вийти з громадянства України разом з тим із батьків, який виходить з громадянства України, за його клопотанням;*

➤ *якщо дитина виїхала на постійне проживання за кордон і її батьки вийшли з громадянства України, дитина може вийти з громадянства України за клопотанням одного з батьків;*

➤ *якщо дитина виїхала на постійне проживання за кордон з одним із батьків і він вийшов з громадянства України, а другий є громадянином*

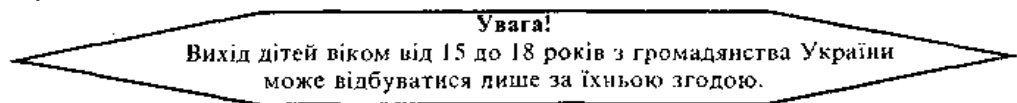
України, дитина може вийти з громадянства України за клопотанням про це того з батьків, який вийшов з громадянства України;

➤ дитина може вийти з громадянства України за клопотанням того з батьків, який вийшов з громадянства України;

➤ які набула за народженням громадянства України, може вийти з громадянства України за клопотанням одного з батьків незалежно від місця проживання дитини;

➤ яка усиновлена подружжям, один з якого є громадянином України а другий — іноземцем, може вийти з громадянства України за клопотанням усиновителя, який є іноземцем;

➤ усиновлена іноземцями або особами без громадянства, може вийти з громадянства України за клопотанням одного з усиновителів.

Датою припинення громадянства у вказаних випадках є дата видання • відповідного Указу Президента України.

Як вже зазначалось, позбавити особу громадянства України поза її волею не можна, але за певних умов громадянство України втрачається:

> якщо громадянин України після досягнення ним повноліття добровільно набув громадянства іншої держави;

> якщо іноземець набув громадянства України і не подав у порядку, передбаченому законодавством України, документ про припинення іноземного громадянства або декларацію про відмову від нього;

> якщо іноземець набув громадянства України і скористався правами або виконав обов'язки, які надає чи покладає на нього іноземне громадянство;

> якщо особа набула громадянства України внаслідок подання свідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів;

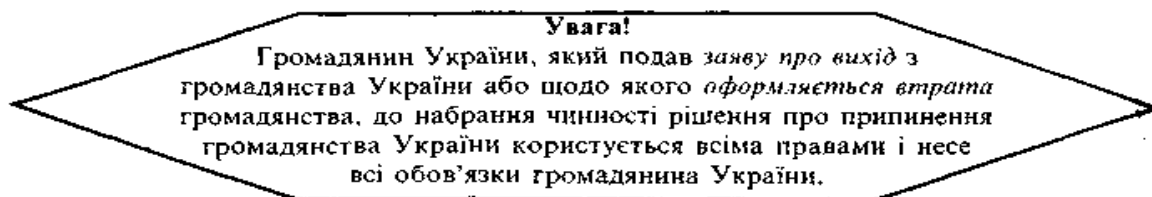
> якщо громадянин України без згоди державних органів України добровільно вступив на військову службу, на роботу в службу безпеки, правоохоронні органи, органи юстиції або органи державної влади чи органи місцевого самоврядування іншої держави.

Закон України "Про громадянство України" конкретизує поняття "добровільне набуття громадянства іншої країни".

Добровільним набуттям громадянства іншої держави вважаються всі випадки, коли громадянин України за своїм вільним волевиявленням, вираженим у формі письмового клопотання, набув громадянства іншої держави або якщо він добровільно отримав документ, що підтверджує наявність набуття ним іноземного громадянства, за винятком випадків, якщо:

➤ діти при народженні одночасно з громадянством України набувають також: громадянства іншої держави;

- діти, які є громадянами України і усиновлені іноземцем, набувають громадянства усиновителя;
- громадянин України автоматично набув громадянства іншої держави внаслідок одруження з іноземцем;
- згідно із законодавством іншої держави її громадянство надано громадянину України автоматично без його добровільного волевиявлення і він не отримав добровільно документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави.

Згідно зі ст. 106 Конституції України та ст. 22 Закону України "Про законодавство України", рішення про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України приймає Президент України, про що видає відповідні укази. Глава держави визначає порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень; затверджує Положення про Комісію при Президентові України з питань громадянства.

Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва і консульські установи України здійснюють повноваження щодо осіб, які постійно проживають за кордоном.

Рішення з питань громадянства, прийняті спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань громадянства, Міністерством закордонних справ України та їх органами, можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку до суду. Дії та бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду справ про громадянство і виконання рішень з питань громадянства, можуть бути оскаржені у судовому та адміністративному порядку.

Особи, які постійно проживають за кордоном, оскаржують неправомірні дії чи бездіяльність посадових осіб дипломатичних представництв чи консульських установ України у встановленому законом порядку до суду.